

УДК 37.091.33:82

Н. К. Гресь, Г. С. Шкамарда,
вчителі світової літератури, російської мови Комунального закладу «Луцький навчально-виховний комплекс „Гімназія № 14” Луцької міської ради Волинської області»

Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках світової літератури

Активні методи підвищують рівень пізнавальної діяльності та мотивації учнів, зацікавлюють їх, що сприяє бажанню виконувати ті чи інші види робіт, а відтак – засвоювати навчальний матеріал у співпраці, співтворчості, шляхом самостійної роботи думки. А вчителю дає змогу диференціювати, індивідуалізувати процес навчання, розвивати аналітичне мислення учнів, формувати в них навички самооцінки, самоконтролю навчальної діяльності, сприяти розвитку творчого мислення, культури спілкування, виховувати активну особистість, яка вміє бачити, ставити і вирішувати нестандартні проблеми.

Ключові слова: творчі роботи учнів, біографія письменника, знайомство з епохою, методи і прийоми активізації.

Hres N. K., Shkamarda H. S. Activation of Cognitive Activity of Pupils at the World Literature Lessons.

Active methods increase the level of cognitive activity and motivation of pupils, attract them and promote desire to carry out some types of works, and then – learn the course material in collaboration, co-creation by an independent brainwork. It makes possible to a teacher to differentiate, individualize learning, to develop analytical thinking, ability to form self-esteem, self-learning activities promote creative thinking, communication culture, cultivate an active person who is able to see, formulate and solve non-standard problems.

Key words: creative works of pupils, biography of the writer, acquaintance to an era, methods and techniques of activation.

Повноцінними є тільки ті знання, які дитина здобула власною активністю.

Й.-Г. Песталоцці

Кінцева мета шкільної освіти – удосконалення самої людини. Головне – допомогти дитині стати самим собою, знайти свою духовну суть. Ми маємо розвивати в юній особі механізми самореалізації, саморозвитку, самовдосконалення. Педагог Софія Русова говорила: «Дайте дитині виявити свою дуже і дуже елементарну творчість, і вона в неї буде все більше розвиватись, дайте їй матеріал, розвивайте уявлення людини, і її творчі сили будуть усе більше зміцнюватись».

Аби зробити урок не лише пізнавальним, інформативним, а й підтримувати у дітей зацікавленість предметом, бажання вчитися, підвищити мотивацію до навчання, потрібно уникати одноманітності, шаблонності в роботі, а використовувати такі форми й методи навчання, які збуджують пізнавальний інтерес і стимулюють самостійне мислення школярів.

Знайомство з епохою

Важливе значення для подальшого розуміння сутності та змісту художнього твору відіграють вступні уроки – знайомства з епохою.

Форми роботи:

– Повідомлення за випереджувальним завданням «Посилена лекція».

Учні створюють таблицю, де в лівій колонці записують: «Що мені було відомо», а у правій – «Це для мене є новим», яку заповнюють після прослуханої лекції. Виконавши цю роботу, учні зачитують свої записи.

Що мені було відомо	Хочу дізнатись	Це для мене є новим

- Читання з позначками.
- Складання опорних конспектів, тезових планів.

Методичний коментар

Учням часто доводиться складати конспекти на основі великого за обсягом матеріалу, їх потрібно навчити складати тезовий план почутого, тобто за допомогою окремих тез занотовувати найнеобхіднішу інформацію. Тезовий план допоможе максимально точно відтворити почуту інформацію.

- Складання схем, таблиць.

Знаю	Хочу дізнатись	Вивчив

– Цитатна доріжка: за поданими цитатами розкрити світогляд та естетичні засади просвітників.

Гасла Просвітництва:

«Май відвагу користуватися власним розумом!» І. Кант
«Єдиний спосіб захиститися від зовнішнього світу – це глибоко його пізнати». Дж. Локк
«Причина всіх нещастя і лих – у невігластві». Гельвецій

Класицизм як художній напрям у літературі XVII століття

Мета: ознайомити учнів з літературним напрямом класицизмом, його особливостями, основними правилами, причинами виникнення, визначити філософські та естетичні джерела; формувати сприйняття розвитку мистецтва як цілісного процесу; розвивати навички самостійної роботи, вміння аналізувати, узагальнювати та систематизувати інформацію; виховувати інтерес учнів до кращих духовних надбань людства.

Тип уроку: рольова гра.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності

Подумки перенесімося у Францію, яка стала центром культури XVII століття, батьківщиною класицизму. Чому саме Франція? Спробуємо зазирнути в історію, щоб відповісти.

II. Засвоєння нового матеріалу

– Надаємо слово історикам, які підготувати повідомлення про історичні умови формування класицизму у Франції.

– Філософи шукали відповідь на питання: яке філософське вчення лежало в основі класицизму?

– Літературознавці виконували лабораторну роботу.

– Знайти у тексті твору «Мистецтво поетичне» вимоги, які висуває Буало до автора поетичного твору, і прокоментувати їх.

– Які ліричні жанри характеризує Буало? Визначити, яким правилам, згідно з думкою поета, вони мають відповідати.

– Мистецтвознавці проведуть віртуальну екскурсію картинними галереями світу.

Презентація «Живопис доби класицизму»

Учні демонструють репродукції картин Н. Пуссена, К. Лоррена, Ж.-Л. Давіда, Д. Левицького, В. Боровиковського, розповідають про ці полотна. Також звучать музичні твори композиторів доби класицизму – Ж.-Б. Люлі, К.-В. Глюка, Й. Гайдна, В.-А. Моцарта, Л. ван Бетховена.

– Теорія літератури

Опрацювати статтю підручника про класицизм.

Скласти тези статті.

Визначити естетичні норми класицизму.

III. Домашнє завдання

Написати творчу роботу на тему «Яким має бути твір за правилами класицизму?»

Вивчаємо біографію письменника

Вивчення життєпису літератора – це один з основних етапів знайомства з особистістю, що дасть можливість учням краще зрозуміти твір, дії героїв, їхні погляди й переконання.

Форми роботи:

– створення презентацій;

– заочна екскурсія життєвими шляхами письменника (учні-гіди);

– компаративний аналіз творчості письменників однієї епохи, напр., «Що спільного в долях Вольтера, Гете і Шиллера» (міні-дослідження);

– створення віртуального музею письменника;

– літературні диктанти.

Методичний коментар

Цікавою формою роботи на уроці будуть літературні диктанти, які спрямовані на постійну творчу співпрацю, діалог учителя з учнем, створення атмосфери зацікавленості. Літературні диктанти розвивають логічне й асоціативне мислення, пам'ять, дають можливість економно використати час на уроці. Асоціативні диктанти, акродиктанти дають можливість перевірити, як учні орієнтуються в основних моментах біографії та творчості письменника. Подаємо зразок акродиктанту:

Якщо ви дасте правильну відповідь на питання, то з перших літер дізнаєтесь, що означає слово *Данте*.

– Як називається дантова строфа?

– Що відбувається з душами померлих у Чистилищі?

– Батьківщина Данте.

– Хто перевозить душі грішників через річку?

– Яке символічне число використовує автор у «Божественній комедії»?

– Хто карається у восьмому колі пекла?

– Хто є автором «Божественної комедії»?

– Назвіть прізвище Данте.

– Назвіть епоху, що прийшла на зміну середньовіччю.

– Зрадник батьківщини й однодумців, який гризе, наче «хліб черствий» голову архієпископа Руджієрі.

– Хто знаходиться у шостому колі пекла?

Відповіді: Терцина, Очищаються, Італія, Харон, Три, Обманщики, Данте, Аліг'єрі, Ренесанс, Уголіно, Єретики. (Той, хто дарує).

Складання психологічного портрета письменника на основі спогадів сучасників.

Інтерв'ю з письменником.

Перша зустріч із геніями людської думки в літературній вітальні набагато цікавіша, оригінальніша і запам'ятовується надовго. «Найперше – музика у слові» – так називався урок-літературна вітальня, присвячена творчості П. Верлена, а з О. Вайльдом учні зустрілися у літературній вітальні «Апостол естетизму». Поезія Ш. Бодлера звучала в літературній вітальні «Шарль Бодлер. Сподівання та відчай». З особливостями поезії «срібного століття» учні знайомилися у літературній вітальні «Свіча горіла на столі...»

Робота з текстом

Уроки світової літератури передбачають не тільки залучення школярів до читання художніх творів, активізацію їх читацької діяльності, а й проникнення у природу художнього твору, розуміння особливостей та функцій поетичного слова, його естетичного впливу, мають навчати учнів розуміти глибинність образів мистецтва, єдність форми і змісту. Адже зміст, який передається в образній формі, збуджує уяву, а уява – почуття, розвиває творчі сили, думку, а значить і особистість загалом.

Форми роботи

«Творча інтерпретація тексту» (складання фанфіків)
Доля Олівера Твіста була дуже непростою, але він

не скорився обставинам. Якби Олівер жив в інших умовах – у теплі, розкоші, – чи зміг би він зберегти людяність, яким би він був?

Міні-дослідницькі завдання (назва твору, жанрова специфіка):

– Чому Стендаль називає свій твір «Червоне і чорне».

– Визначіть жанр твору Гете «Фауст».

– «Щоденник подвійних нотаток» (фраза з тексту, читацький коментар).

– «Карусель» (Людина, Істина, Фауст – проблемне питання).

Рольова гра «Я – учитель» (підготовка завдань «Так? Ні?», кросвордів, літературних диктантів, вікторин).

«Творча лабораторія письменника».

Характеристика образів

Основні види мотивації, на які потрібно орієнтуватися у процесі вивчення світової літератури, – співтворчість, співпраця, утвердження почуття гідності особистості. Уроки світової літератури – це своєрідна репетиція дорослого життя. Тому слід активізувати розвивальний потенціал навчання, акцентувати увагу на самоцінності пошукової діяльності, прагнути забезпечувати високий пізнавальний рівень. Саме уроки-конференції чи прес-конференції вимагають високої пошукової діяльності учнів.

Так, розкриваючи сутність морального вибору борців з чумою за романом А. Камю «Чума», можна провести урок – прес-конференцію, на якому учні, перевтілюючись у певного героя роману, дають відповіді на поставлені їм запитання щодо їхнього морального вибору під час страшної епідемії. Адже, як говорив доктор Ріє: «Єдина зброя проти чуми – це чесність. Бути чесним – значить робити свою справу». Кожен із героїв роману має власні переконання і кожен з них робить свій моральний вибір. «Єдине, що важливо, – бути людиною».

Запитання, які можна поставити доктору Ріє:

– Як Ви ставитесь до того, що трапилося в Орані?

– Як Ви оцінюєте перспективи своєї боротьби зі злом?

– Чи вірите Ви у власну перемогу?

– Чому Ви, знаючи про безсилля своєї боротьби з чумою, продовжуєте працювати?

Запитання Рамберу:

– Чому Ви прагнете покинути зачумлене місто?

– Чому Ви залишилися у місті?

– Яку істину Ви відкрили для себе завдяки епідемії?

Запитання до Тарру:

– Чому Ви без страху і втоми боретесь з чумою і називаєте себе зачумленим?

Отця Панлю можна запитати:

– Які події спровокували зміни у Вашому світогляді?

– Чи зруйнувала смерть дитини Ваші релігійні переконання? Яку істину Ви відкрили для себе під час пощесті? (Кожен із героїв роману робить свій вибір, маючи певні релігійні переконання).

Уроки-діалоги, дискусійні клуби, уроки порівняльної характеристики героїв – це уроки,

які не тільки вчать робити висновки й аналізувати твір, але й допомагають виробленню власної думки та вміння відстоювати її. Такі уроки доцільно проводити, вивчаючи творчість Ф. Кафки, О. Вайльда, Г. Белля, А. Камю, П. Целана, Т. Манна.

Цікавими і корисними в емоційному плані є такі методи та прийоми навчання: словесне малювання, творчі роботи-мініатюри, взаєморецензування, рольові ігри (зокрема у 5–7 класах).

Урок-перевтілення

Вчитель: Напевне, я не помилюся, коли скажу, що всі дівчатка мріють стати Попелюшками на балу, а всі хлопчики – принцями. У вас є можливість здійснити свою мрію. А допоможе у цьому завдання-перевтілення. Увійдіть у роль героїв казки і розкажіть про бал від імені: Попелюшки; Принца.

Презентація індивідуальних домашніх завдань

Кожен з вас, читаючи цю казку, бачить героїв по-різному. Тим більше, що в тексті нема їх зовнішніх описів. Удома ви працювали над індивідуальними завданнями:

– намалювати ілюстрації до казки;

– підготувати допис до шкільної дитячої газети;

– дослідити, чи мають квіти характер.

Звіт про виконану роботу

1. Учні-художники представляють свої твори і пояснюють, чим вони керувалися, зображаючи певний епізод. (Школярі можуть і відгадувати зображені епізоди).

2. Учні-журналісти презентують сторінки дитячої газети.

3. Учні-дослідники пропонують результати своєї роботи.

Як приклад наведемо методичний коментар для проведення рольової гри «Перевтілення». Школярам, які отримали випереджувальні завдання, пропонується бути акторами, зіграти ролі певних героїв, повідомити про них від першої особи. Діти розповідають усе, що їм відомо про персонаж, відстоюючи, пояснюючи свою точку зору.

Інструкція для учнів-акторів:

– вказати ім'я, особливості зовнішності, соціальне становище героя;

– звернути увагу на риси характеру, емоційний стан;

– ставлення автора до персонажа;

– визначити місце героя в літературному творі;

– побачити в образі людину певного часу і соціального стану;

– оцінити характер героя з точки зору автора та з погляду сучасності;

– пояснити мотиви його вчинків.

Візьмемо для прикладу урок за новелою О. Генрі «Останній листок» (втілення в образі Бермана найкращих людських рис – готовності до непоказної самопожертви та любові до ближнього).

Мета: формувати навички аналізу літературного твору та навички роботи над характеристикою літературного персонажа, удосконалювати навички виразного читання, переказу тексту, вміння аргументовано висловлювати свою думку;

розвивати навички усного і писемного мовлення, вдосконалювати творчі здібності учнів, формувати любов до життя, стійкість у подоланні життєвих негараздів;

виховувати в учнів загальнолюдські чесноти: любов, милосердя, доброту, співчуття до ближнього, взаєморозуміння та прагнення робити добро іншому.

Обладнання: портрет О. Генрі, мультимедійна презентація, тексти, малюнки учнів.

Тип уроку: урок – портрет літературного персонажа.

Хід уроку

Дні мої, а чим же вас згадати?
Л. Костенко

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя: Відома українська поетеса Ліна Костенко писала: «Дні мої, а чим же вас згадати?». Зрештою, таке запитання може задати собі кожен, коли в його житті настає відповідальний момент, коли людина повинна вирішити, як їй жити далі. Всі ми – і прості смертні, і володарі світу, і генії, і невдахи, добрі та злі, щирі та заздрісні, ті, що люблять і що ненавидять, – рано чи пізно запитають себе: що залишив я по собі, чим згадають мене прийдешні покоління, що посіяв я в душах своїх дітей?

Не раз перед героями літературних творів, які ми вивчили, поставали такі чи подібні запитання. Важливо, щоб людина пам'ятала, що вона може прийти на допомогу іншій. На уроці ми будемо говорити про таку людину. Але спочатку згадаємо літературних героїв, які жертвують своїми інтересами й уподобаннями заради інших. Хто вони? Назвіть їхні імена.

Літературний диктант:

Зевс суворо наказав охороняти божественний вогонь, але непокірний титан, співчуваючи людям, викрав іскру полум'я. (*Прометей*).

Вона залишила теплий будинок і люблячу бабусю, бо відчувала, що він дуже потребує її допомоги. (*Герда*).

Він виступив на суді, рятуючи життя іншого, хоча дуже боявся індіанця. (*Том Сойер*).

Ризикуючи життям, він пробрався в саме серце Квзонде, щоб урятувати своїх друзів. (*Геркулес*).

Як бачимо, в літературі є багато персонажів, які ризикуючи своїм життям, рятують інших. На сьогоднішньому уроці ми познайомимось ще з одним таким героєм, який жертвує собою заради інших. Його ім'я ви назвете, коли виконаєте цитатний диктант, підкресливши третю букву в кожному слові, яке записали.

Цитатний диктант

«Він весь час збирався створити шедевр, але не почав над ним ... роботи».

«Старий галасливо виявив свою зневагу, знущаючись із таких ідіотських вигадок».

«Старий був художником і жив на першому поверсі під ними».

«Він старий, німечний, а хвороба в тяжкій формі».

«На шматок хліба він заробляв, позуючи тим молодим художникам із колонії, які не могли платити натурникові-професіоналу».

«...Сорок років він тримав у руках пензель, але й на крок не наблизився до своєї Музи, щоб хоч торкнутися краю її мантиї».

III. Робота над характеристикою Бермана

Відповідаючи на запитання, складіть портрет-характеристику Бермана.

– Хто такий Берман?

– Де мешкає герой? Який спосіб життя він веде?

– Яку він має хворобливу пристрасть? Як ми дізналися про це?

– Яка думка про Бермана склалася у вас?

– Які кольори ви обрали б для створення портрету Бермана?

– Як ви думаєте, чи здатна така людина на добрі вчинки заради інших?

Учитель: Послухайте притчу «Уламки доброти». Скажіть, як співвідноситься вона з образом Бермана?

Уламки доброти

Теплого літнього дня на одному з міських пляжів відпочивали люди. Їх було багато. Вони купалися, бігали, діти гралися в піску. Та ось з'явилася маленька стара жінка у брудному одязі. Вона щось бурмотіла, підбирала з піску якісь речі, клала їх у сумку. Відпочивальники з неприязню дивилися на неї, кликали до себе своїх дітей, наказували їм подалі триматися від жінки. Вона спокійно йшла, трісміхаючись усім, та ніхто не відповідав на її привітання. Тільки пізніше вони зрозуміли, що ця бабуся збирала уламки скла, щоб ніхто не поранив собі ноги.

– З ким автор порівнює Бермана?

Повідомлення учня про скульптуру Мікеланджело «Мойсей».

– Чи випадкове таке порівняння?

(Мікеланджело – талановитий митець. Мойсей – біблійний персонаж, який 40 років блукав з народом ізраїльським і все ж знайшов дорогу до землі обітваної).

«У мистецтві Берман був невдахою. Сорок років він тримав у руках пензель, але й на крок не наблизився до своєї Музи...».

– Чи створив художник-невдаха свій шедевр? Він говорив: «Коли-небудь я напишу шедевр, і ми поїдемо звідси».

– Що мав на увазі О. Генрі, стверджуючи: «Це і є шедевр Бермана, він намалював його тієї ночі, коли впав останній листок»?

– Чи можна назвати майстерно намальований листок – шедевром?

(Шедевр інтерпретується тут не як твір мистецтва, а як взірцевий вчинок, на який виявився здатним невдаха і п'яниця. Шедевр – не велична картина, а звичайний листочок, але доля людини залежала від того, наскільки майстерно він був намальований. Берман зумів подарувати дівчині більше, ніж шедевр, – життя).

– З яким кольором тепер асоціюється у вас Берман?

(Колір життя – зелений).

Домашнє завдання: Переосмислюючи своє життя, Берман може розповісти... Написати монолог Бермана.

Творчі роботи учнів

Мене звати Берман. Мені 60 років з гаком, і я – художник. Але художник-невдаха. 40 років я тримаю пензля і ні разу не наважився розпочати свій омріяний шедевр. Кожного дня я переконую і заспокоюю себе, що цей час настане. Та чому ж шедевра досі немає? Глибоко в душі я знаю, що це моя провина, і просто боюсь зізнатись. Це жалюгідно, тому коли Сью попросила допомоги для Джонсі, я вагався. А вже тоді випав шанс врятувати її. А ще це був останній шанс для мого шедевра. Саме тому, незважаючи на хворобу і дощ, я намалював листок. Не жалію ні грама, бо я теж був врятований, адже мрія здійснилась, я створив шедевр, який подарував надію. (Яна Р.)

Я Берман. Прожив більше шістдесят років. Я так і не поставив перед собою мету свого життя. Всі вважають, що я невдаха, але насправді я людина з серцем, яка готова віддати своє життя задля порятунку інших. Намалювавши листка, подарував надію Джонсі, віру і жагу до життя. Я так і не намалював шедевр. Але сподіваюсь, що останній листок, намальований на стіні будинку, і став тим самим шедевром, на народження якого я чекав усе життя. (Катя М.)

Я – Берман-художник, мені вже більше шістдесят років. У мистецтві я невдаха, сорок років тримав у руках пензель, але й на крок не наблизився до своєї Музи. Весь час я збирався створити шедевр, але навіть не почав над ним роботи. Уже кілька років не малював нічого, крім вивісок та реклами... Тієї ночі, коли була дуже сильна гроза, я пішов малювати останній листок, який дав би надію на життя для Джонсі. Коли я йшов надвір під час грози, ризикуючи своїм життям, мені не було страшно, бо я знав, що коли це зроблю, то врятую життя іншій людині! (Саша С.)

Теорія літератури

Шкільне життя – це формування особистості. У цьому процесі бере участь багато зовнішніх чинників. Серед них одне з чільних місць належить світовій літературі. А вже саме у творах світового письменства порушуються вічні теми, що бентежать душу, збуджують думку, змушують зазирнути в себе, замислитись над своїм місцем у суспільстві, над вибором життєвого шляху. Опановуючи літературу, діти розвивають свій інтелект, мислення, уяву, творчі здібності, виробляють власні переконання, допомагають у формуванні юної особистості.

На рівень естетичного сприйняття твору школярами суттєво впливає володіння ними теоретико-літературними поняттями, що є своєрідними ключами до художнього твору і літературного процесу взагалі. З допомогою цих понять учні зможуть краще зрозуміти, як створюється той чи інший літературний твір, як розвивалось краще

письменство впродовж століть, яким законам підкоряється мистецтво слова. Тому вже з 5 класу школярі починають поступово опановувати поняття з теорії літератури.

Насамперед учитель користується принципом науковості, опори на літературний текст і контекст. Так, при вивченні творчості Адама Міцкевича учні мають засвоїти поняття про жанри ліричних творів, сонетний цикл, романтизм. Поняття про детектив учні отримують при вивченні творчості Артура Конан-Дойла; творчість О. Генрі ознайомить нас із новелою і т. д. Головне у процесі вивчення понять з теорії літератури – привернути до них увагу учнів, зробити наукові терміни актуальними, доступними, необхідними у процесі опанування розмаїття літературних явищ.

Пропонуємо такі форми роботи:

- укладання словничка літературних понять;
- літературні ігри (літературне лото, брейн-ринг та інші);
- «Знавці літературних термінів»;
- порівняльний аналіз творів різних видів мистецтва (література, живопис, музика).

Наприклад: поезія Верлена і картини Моне «Схід сонця»; «Крик» Мунка і «Перевтілення» Кафки. Проводимо бесіду з учнями:

– Чи існує зв'язок між верленівськими порадами щодо кольоропису в поезії та картиною Моне «Схід сонця»?

– Що спільного у сюжетах двох творів – Кафки «Перевтілення» та Мунка «Крик»?

– Порівняльний аналіз сонетів Шекспіра, Данте, Петрарки; Рильського і Міцкевича.

– Дослідження «вічних образів» у світовій літературі (Прометей, образ міста у творах Достоєвського і Підмогильного).

– «У лабораторії перекладача» (дослідження перекладів того самого твору різними авторами).

Зіставлення двох перекладів вірша П. Верлена «Осінь пісня» (М. Лукаша та Г. Кочура):

– Як реалізується принцип «музичності поезії» у цьому творі?

– Чим, на вашу думку, є сюжет твору – розповіддю про природу чи монологом ліричного героя?

– Як ви гадаєте, чим у поезії «Осінь пісня» є картина природи – пейзажною замальовкою чи «пейзажем душі» ліричного героя?

– Кому з перекладачів вдалося краще відтворити смуток душі ліричного героя?

Щоб удосконалити й урізноманітнити форми роботи, можна запропонувати учням провести зустріч у мистецькому салоні.

Висновок. Отже, практика переконливо свідчить, що найбільш комфортно, вільно й розкуто учні працюють на уроці тоді, коли вчитель створює умови для сприятливої обстановки, застосовує різноманітні методи і прийоми, традиційні й інноваційні, враховуючи індивідуальні особливості дітей.

Література

1. Полякова Г. Розвиток творчого потенціалу учнів засобами групової роботи на уроці / Г. Полякова // Психолог. – 2006. – № 3.
2. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко / за ред. О. І. Пометун. – К. : АСК, 2006. – 192 с.
3. Столій І. Л. Світова література. 10 клас : методичні та дидактичні матеріали / І. Л. Столій. – Х. : Ранок, 2010.